

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת שמיני, תשע"ד
מספר 1061מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

אש זרה – אשר לא צוה יעקב אלטמן

נאמר בויקרא רבה, אחרי מות פרשה כ:ט: ר' מני דשאב...בשביל ד' דברים מתו בני אהרן ובכולן כתיב בהם מיתה. על שהיו שתויי יין וכתיב בו מיתה שנאמר יין ושכר אל תשת. ועל ידי שהיו מחוסרי בגדים...ומה היו חסרין מעיל...וע"י שנכנסו בלא רחיצת ידים ורגלים...וע"י שלא היו להם בנים...אבא חנין אומר ע"י שלא היה להם נשים דכתיב וכפר בעדו ובעד ביתו. הנה מנו חכמים ארבעה או חמישה חטאים אפשריים. על זה מעיר הנצי"ב (שמיני י:א) ב'הרחב דבר': ולפי השקפה ראשונה הוא פלא למאי נעמים על קדושי עליון אלו, כל כך עוונות יותר מהמפורש. אלא יש לומר דמאן דמפרש הכי סבירא ליה שלא הכניסו אש זרה...אלא בשביל תגבורת התשוקה להשיג אהבת ה' מצאו את לבבם לעשות מה שלא נצטוו. לדבריו, החריגה מהכללים לא באה מרצון נמוך כי אם מכוח שאיפה קדושה בכל עוצמתה ובלא יכולת ויסות, וממילא נשברו כבלי ההלכות הרגילות. ננסה להרחיב את נופה של הערתו ובשינוי כיוון הרוח. 'נדב ואביהוא' אפשר שהוא משורש 'נדב' 'אבה', כלומר לא לפי חובה חיצונית קבועה המתנגשת מטיבה עם מאוויי הנפש האישית. הרב קוק ציין ניצוץ חיובי שבעובדי עבודה זרה: "בביטול עבודה זרה ניטל כח החיים הטבעיים מחפץ עבודת אלוקים".¹ נוכל לפי זה לבאר שתיבות 'אשר לא צוה' אינן תיאור של 'אש זרה' כי אם הגדרת עניינה המהותי, אש שהחלטה לקחתה נובעת ממעיין רגש פנימי המסרב להיכנע דרך קבע לכורח חיצוין ולציוויים ממעל. אש זרה = אשר לא ציווה. ועל דרך ההסמלה רגש פנימי סטיכי זה הוא האש הזרה, המתבטאת גם בהבאת אש ממשית ממקום זר. כמפורסם, בעבודות האלילים מצויים היו מנהגים של מעין פריקת עול ושחרור עצמי, בין השאר כדי להגיע לאקסטזה ואיבוד המודעות העצמית.² לעניין זה נתכוון המדרש שהבאנו לעיל: שתיית יין אין צריך לבאר איזו עורות היא מביאה. מחוסרי בגדי כהונה רומז לשבירת החיצוניות הטקסית המתאבנת לעתים. רחיצת ידיים ורגליים אומרת לאדם לנהוג שלא בטבעיות. עניין בנים ואישה הוא המסגרת המשפחתית המגבילה את בעלי הנפש המבקשת תעופה לכל הכיוונים – למעלה ולמטה ולארבע הרוחות, מפני שקשה עליהם ההתחייבות לזמן רב.³ כאן מקום

* ד"ר יעקב אלטמן, מלמד במכללה אקדמית 'מורשת יעקב' רחובות.

¹ פנקסי הראי"ה, מכת"ק, תשס"ח, עמ' קז.

² יחזקאל קויפמן 'תולדות האמונה הישראלית' ירושלים תשל"ו, כרך ראשון ספר ב' פרק י"א "האלילות" עמ' 378-382; אנציקלופדיה עברית כרך י"ב, ערך 'דיוניסוס', עמ' 412.

³ בעניין חטא העגל מצינו במדרש רבה נשוא ז:מט: "ובאהרן התאנף ה' מאד להשימיו...ואין להשימיו אלא מיתת בנים", שנענש אהרן על חלקו בחטא העגל במיתת שניים מבניו – נדב ואביהוא. הסבר זה תואם את הספרנו, שבנדב ואביהוא דבק משהו מסגנון עובדי עבודה זרה, ונענש אהרן בהם ולא באלעזר ואיתמר.

המפגש הטעון בין בקשת אמונה ודת לנטייה לאומנות. 'חפץ החיים הטבעיים', כניסוחו של הרב קוק, הוא ביסודו אש העולה מעלה, אך סטייה כחוט השערה הופכת לאש זרה, וממנה מיתמר ריח עבודה זרה, פריקת עול וניווון.⁴ ביום השמיני לחנוכת המשכן, ביום חגו של המקדש, מעין ברית מילה לתינוק, מועד שהוא אבן יסוד לכל העתיד והראוי להיעשות, הקפידה התורה לבל ייראה סגנון עבודה כזה אפילו פעם אחת. וקורטוב דק מן הדק מנטיות אלו מצא מקום בלבושיתיהם של נדב ואביהו, ואף שלא עשו כן אלא בשביל תגבורת התשוקה להשיג אהבת ה', ואף שהייתה זו התפרצות חד פעמית, הרי יש שמתוך שלא לשמה בא אדם לשמה של פריקת עול.

צדו המואר של סיפור נדב ואביהו הוא אישיותם הנישאה שבגינה דקדק עמם הקב"ה כחוט השערה. וכאן המקום לנסות להבין קמעה מהו קידוש ה' שבמיתת צדיקים. אומר הפסוק (ויק' י: ג): "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אֱהֲרֹן הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' לֵאמֹר בְּקִרְבֵי אֶקְדֹּשׁ וְעַל פְּנֵי כָל הָעָם אֶכְבֹּד וַיֵּדֶם אֱהֲרֹן". וברש"י על אתר: הוא אשר דבר: אמר לו משה לאהרן... עכשיו רואה אני שהם גדולים ממני וממך. ועל פני כל העם אפְכָד: כשהקב"ה עושה דין בצדיקים מתירא ומתקלס. אם כן באלו, כל שכן ברשעים.

כוונתו ניתנת להתבאר בשני אופנים:

א. אם עושה הבורא דין בצדיקים בשל פגם דק בהתנהגותם, כל שכן שיעשה דין ברשעים שחטאם גלוי ובוטל. לפיכך על הרשעים להכין עצמם למכה שבוא תבוא (כפי הבנה זו, ה"כל שכן" מוסב לתיבות עושה דין).

ב. עשיית דין בצדיקים מביאה ליראת ה' וקילוסו כשופט כל הארץ הצופה בגנוי נסתרות בני אדם, אף שאין הצופים שלמים בדעתם להבין את חומרת העברה שבגינה לקה הצדיק. כל שכן שהעונש לרשע יעורר יראת ה' ושבחו, שהרי הכול מבינים על מה ולמה פגעה בו מידת הדין (כפי הבנה זו, ה"כל שכן" מוסב לתיבות מתירא ומתקלס).

חלקם הראשון של דברי רש"י מקורם בזבחים קט"ו:

א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן, מאי דכתיב: נורא אלהים ממקדשך? אל תיקרי ממקדשך אלא ממקודשך, בשעה שעושה הקב"ה דין בקדושו, מתיירא ומתעלה ומתהלל.

אלא שהגרסה ב'זבחים' אינה כוללת את התיבות 'אם כן באלו כל שכן ברשעים' שמצאנו בפירושו רש"י. את גרסת התלמוד יש מקום לפרש כך: איש המעלה אשר אנו משתאים לגודל רוחו, לנפשו המלוטשה ולפעולותיו הנאות לתיקון עצמו ולתיקון העולם – איש כזה נדמה לעתים בעינינו הבינוניות כפסגת הדמות האנושית שאין למעלה הימנה, האדם השלם למעלה ולמטה ובארבע רוחות – כזה ראה וקדש! ואולם כאשר פוגעת בו לפתע מידת הדין האלוקית ומשליכתו לקרקע, נסדקת הערצתו הבלתי מסויגת לאישיות הדגולה, ובלבנו נופל הרהור חדש, שמא נותרו עדיין פסגה או פסגות שלא כבשן הצדיק. ומכאן שאלוקי השמים גדול וקדוש הוא לאין ערוך מהצדיק אשר בארץ, וכל שיעפיל האדם בהר ה' עוד ועוד, לעולם לא יקום במקום קודשו.

במילים אחרות, כל זמן שחיי הצדיק משופעים בנעימים וכל קנייני גופו ורכושו מתוקנים ללא רבב, יכול שתתגב בלבנו המחשבה שלפנינו מעין דמות אלוקים עלי אדמות. אך כשבא המפץ ופוגע בגופו של הצדיק, במשפחתו או בממונו, מכירים אנחנו בו שאיננו דמות אלוקית. אדם חסר הוא, הן בגין חטאו הדק הן מפני שאין מעלות רוחו אלא ניצוץ אחד משלמות הבורא יתברך שמו.

לזה מכוונת גרסת התלמוד למעלה: "בשעה שעושה הקב"ה דין בקדושו, מתיירא ומתעלה ומתהלל." לא מתיירא בלבד כי אם גם מתעלה ומתהלל, שכן גדולת ה' ושלמותו נתגלתה לעינינו באור בהיר יותר, על רקע פגימותו של הצדיק. קו האופק לשאיפותינו הרוחניות מתרחק ומתעלה, ונוכל עתה להלל את ה'.

ולא סיים התלמוד דבריו כרש"י שכתב 'אם כן באלו כל שכן ברשעים', מפני שבהיבט הרעיוני המדובר כאן דין הנעשה ברשעים אינו מלמד על גדולת ה'.

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
כתובת המייל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: הרב ד"ר חיים טלבי
עריכה לשונית: ד"ר יצחק הילמן

⁴ אגב המדובר נוסף הערה כללית: יש שראשיתה של פריקת עול היא בצורך לבטא ולהטעים את ה'אני', שלא להיות משועבד למצוותיו של 'אני עליון' (פרפראזה למונח הפרוידיאני). במקרים אחרים מבקש ה'אני' זרימה טבעית של אישיותו ולפיכך בא לידי עצמאות שאינה נענית למגבלות שמטילה עליו החברה הסובבת. אולם בהמשך, עם השתקעותו של אדם בסגנונות חיים מעין אלו, הוא מתחמם ומתלהט לכדי שכחה עצמית, והנה אותו 'אני' שלשמו נעשה כל זאת מתעמעם ומתאיין (לשון אֵין). הטעמת ה'אני' מקבלת ביטוי בספרא פ' שמיני (א: לב): "ויקחו שני בני אהרן, אף הם בשמחתם כיוון שראו אש חדשה עמדו להוסיף אהבה על אהבה... לא חלקו כבוד לאהרן, נדב ואביהו לא נטלו עצה ממשה. איש מחתנו, איש מעצמו יצאו ולא נטלו עצה זה מזה." הדגשת ה'אני' הפרטי כה עזה, עד שנתעלמו מאהרן וממשה ואף לא נטלו עצה זה מזה. ה'אני' מבקש נפרדות ואינו משתף עמו את זולתו.